

Хом'як І. М., д.пед.н., професор (Національний університет «Острозька академія»)

УКРАЇНСЬКА МОВА – ДЕРЖАВНА МОВА УКРАЇНИ

Дослідження наукової літератури свідчить, що поняття державної мови відносно нове, оскільки виникло з розвитком національних країн. У багатонаціональних країнах такий статус закріплюється здебільшого за мовою більшості населення. Зі здобуттям Україною незалежності постала проблема державного внормування у співіснуванні мов різних етносів.

Відповідно до нормативної класифікації Організації об'єднати націй (ООН) і за європейською практикою до одномовних гомоетнічних країн належать ті, у яких представники одного етносу становлять 67 і більше відсотків населення країни (для порівняння: за переписом населення 2001 року українці становили 77,8 відсотка населення України). Кількомовні гомоетнічні або постколоніальні країни вирізняються тим, що, хоча в них і домінує місцеве населення, після набуття незалежності тут ще тривалий час поряд із національною продовжує функціонувати мова колишньої метрополії (Ірландія, Білорусь, Україна та ін.) [1, с.37].

Проблемам становлення і розвитку державної мови приділили увагу Б. М. Ажнюк, Т. М. Бурда, В. М. Демченко, В. В.Заблоцький, О. М. Куць, І. П. Лопушинський, І. М. Плотницька, О. О. Тараненко, І. П. Ющук та ін. Ми задалися метою дослідити основні підходи до вирішення проблеми вибору державної мови, з'ясувати, що таке державна мова, її функціонування в галузі освіти і, зокрема, особливості засвоєння правопису в загальноосвітній школі як невід'ємного складника державної української мови.

У мовному законодавстві країн світу, стверджує О. О. Тараненко, є три основні підходи до розв'язання проблеми вибору державної (офіційної) мови: найпоширеніший підхід полягає в тому, що мовою державного життя обирається мова однієї корінної національності, яка зробила основний внесок у формування держави і переважає в кількісному відношенні інші її етнічні групи, наприклад, іспанська (кастильська) мова в Іспанії (75 % мовців); другий шлях – визначення як державних усіх основних мов корінного населення країни, наприклад, у Швейцарії три офіційні мови – німецька, французька, італійська; третій підхід – також із законодавчим закріпленням у функції офіційної мови двох або більше поширених у країні мов або зі співіснуванням у законодавстві країни понять «офіційна», «державна» мови. Статус двох офіційних мов (національної і колишньої метрополії) практикується в постколоніальних країнах, наприклад, ірландська та англійська в Ірландії [2, с.7–9].

За своїм мовним законодавством, зазначає І. П. Лопушинський, Україна, окрім Криму, належить до першої з трьох названих груп, але тільки де-юре, насправді ж – більше до третьої з фактичним домінуванням мови колишньої російської метрополії [1, с. 38]. Слід сказати, що після Революції Гідності цей процес дещо змінився.

Державною, або офіційною, мовою є мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя: державному управлінні та діловодстві, громадських органах і організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти і науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо [1, с. 348].

У Конституції України (1996 р.) затверджено положення про те, що «державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [3, с. 4].

Знання державної (української) мови дає можливість, по-перше, повноцінної реалізації всіх прав і свобод у межах Української держави на всіх виборних, державних, виробничих посадах (незалежно від етнічного походження і віросповідання); по-друге, можливість реалізувати творчі здібності в усіх сферах культурно-освітнього життя; по-третє, доступ до джерел української духовності, культури, науки, літератури, мистецтва, традицій і змогу урізноманітнювати свій творчий духовний світ відповідно до соціальної ролі, інтересів, уподобань; по-четверте, - відчуття єдності з державою, яка про тебе піклується і яку ти зміцнюєш, відчуття єдності із землею, на якій живеш, народом – творцем і носієм української мови [4, с. 10].

Соціологічні дослідження підтверджують розширення функціонування української мови в освітній галузі порівняно з такими сферами, як бізнес, ЗМІ, Інтернет, кіновиробництво, книговидання. Однак, сучасна мовна ситуація в сфері вітчизняної освіти, як зауважує О. Калиновська, характеризується принциповою розбіжністю між задекларованим статусом української мови як державної, правовими механізмами реалізації цього статусу і фактичним її виконанням: з одного боку, наявна достатня кількість правових документів, що захищають державну мову, з іншого – відсутні дієві контрольно-регулятивні механізми, що послаблює виконання законодавчих норм [5, с. 201].

Дається взнаки далеко не паритетна практика білінгвізму, який із часів становлення Української держави (1917–1920 рр.) мав «активний односторонньо спрямований характер, скерований у бік російської мови» [1, с. 56]. З метою русифікації освітньої системи в радянський період було проведено низку заходів, з-поміж яких: запровадження російської мови в дошкільних закладах; читання переважної більшості лекцій у вищих навчальних закладах російською мовою (нормативний білінгвізм); прийом вступних іспитів також російською мовою (односторонньо-нормативний і ненормативний білінгвізм) [6].

Ю. Шевельов із приводу українсько-російської двомовності писав свого часу, що в Україні завжди була небезпека переростання двомовності в неукраїнську одномовність, що досить часто і траплялося: українці ставали або російськомовними, або суржикомовними.

Упродовж 2003–2004 рр. у Верховній Раді України було зареєстровано десять мовних законопроектів. Активність депутатів була зумовлена приходом до влади В. Януковича, який підтримував ідею двомовності в Україні. Але якщо, наприклад, в законопроекті П. Мовчана й К. Ситника «Про мови» стверджувалося, що держава забезпечує право громадян України на здобуття освіти державною мовою; мовою навчання та виховання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних, середніх спеціальних та вищих державних, комунальних і приватних навчальних закладах є українська мова, то в законопроекті «Про мови в Україні», який підготували В. Горбачов, С. Матвієнков, С. Іванов, В. Цушко, О. Гінзбург, В. Мазуренко, К. Самойлик, проголошувалося дві офіційні мови в Україні – українська й російська, зокрема у сфері освіти також пропонувалося використання двох мов. Були й інші законопроекти, але жоден із них не був розглянутий напередодні чергових президентських виборів.

5 червня 2012 р. Верховна Рада прийняла сумнозвісний Закон «Про засади державної мовної політики», підготовлений С. Киваловим та В. Колесніченком, з порушеннями норм Конституції України.

Отже, державна мова – один із основних атрибутів країни, яка законодавчо гарантує розвиток і вдосконалення обов'язкового засобу спілкування, визначає сфери його застосування. Згідно з Конституцією України державна мова в Україні – українська, однак відсутність контрольно-регулятивних механізмів послаблює виконання законодавчих норм її функціонування.

1. Лопушинський І. П. Державна мовна політика в Україні : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / І. П. Лопушинський. – Херсон : Олдіплюс, 2010. – 478 с. 2. Тараненко О. Юридичний статус мов і мовна дійсність / О. Тараненко // Мова державна – мова офіційна. – К. : Просвіта, 1995. – С. 6–12. 3. Конституція України : Прийнята 28 червня 1996 року. – Львів : За вільну Україну, 1996. – 64 с. 4. Мацько Л. І. Державна мова України / Л. І. Мацько // Проблеми розвитку і застосування мов в Україні. – Вип. II. – К., 1998. – 64 с. 5. Калиновська О. Мовна ситуація в сфері освіти / О. Калиновська // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 363 с. 6. Ткаченко О. Українська мова і мовне життя світу / О. Ткаченко. – К. : Спалах, 2004. – 272 с.